

Polska bieda

w świetle

**Europejskiego Roku
Walki z Ubóstwem
i Wykluczeniem Społecznym**

pod redakcją naukową Hieronima E. Kubiaka

Kraków 2012

Rada Wydawnicza Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego:
Klemens Budzowski, Maria Kapiszewska, Zbigniew Maciąg, Jacek M. Majchrowski

Recenzje: prof. zw. dr hab. Grzegorz Babiński, Uniwersytet Jagielloński
prof. zw. dr hab. Krystyna Slany, Uniwersytet Jagielloński

Projekt okładki: Oleg Aleksejczuk

Tłumaczenie na język angielski: Grzegorz Bełza

Indeksy: Hieronim Kubiak, Halina Baszak-Jaroń, Oleg Aleksejczuk

Adiustacja: Halina Baszak-Jaroń

ISBN 978-83-7571-158-5

Copyright© by Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego
Kraków 2012

Żadna część tej publikacji nie może być powielana ani magazynowana
w sposób umożliwiający ponowne wykorzystanie,
ani też rozpowszechniana w jakiegokolwiek formie
za pomocą środków elektronicznych, mechanicznych, kopiujących, nagrywających
i innych, bez uprzedniej pisemnej zgody właściciela praw autorskich

Na zlecenie:

Krakowskiej Akademii
im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego
www.ka.edu.pl

Wydawca:

Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne sp. z o.o. – Oficyna Wydawnicza AFM,
Kraków 2012

Sprzedaż prowadzi:

Księgarnia „U Frycza”

Kampus Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego

ul. Gustawa Herlinga-Grudzińskiego 1, 30-705 Kraków

tel./faks: (12) 252 45 93

e-mail: ksiegarnia@kte.pl

Skład: Oleg Aleksejczuk

Druk i oprawa: Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne sp. z o.o.

Jan Widacki

Czy bieda generuje przestępczość?

Od kiedy tylko zaczęto zastanawiać się nad przyczynami przestępczości, od razu jako jedną z przyczyn wymieniano biedę.

Tak na przykład **św. Tomasz Morus** w swej *Prawdziwie złotej książeczce o najlepszym ustroju Rzeczypospolitej i o nowej wyspie Utopii* (wydanej w 1516 roku) twierdził, że główną przyczyną przestępstw jest „rażąca dysproporcja pomiędzy bogactwem nielicznych a biedą znacznie liczniejszych”. Tak więc z jednej strony bieda, a z drugiej pokusa zrodzona z oglądania warunków życia bogatych była jego zdaniem najistotniejszą przyczyną przestępstw. Ale przestępstwa popełniali nie tylko ubodzy, co Morus tłumaczył tym, że przyczyną przestępstw, obok nędzy jest też ułomność natury ludzkiej.

Podobnie jak Morus, **Andrzej Frycz Modrzewski** (1503–1572) widział przyczyny przestępstw tak we właściwościach jednostek, jak i w warunkach, w których one żyją. Wśród tych warunków zewnętrznych, do których zaliczył także upadek obyczajów i zły przykład, istotne znaczenie miały według niego nędza i ubóstwo. Pisał Modrzewski, upominając bogatą szlachtę, wyzykującą poddanych „czemóż więc ludziom z gardła wydzierasz? Czemóż ich do ubóstwa ich przywodziś? Czemu popychasz do kradzieży lub do innych przestępstw?”

W dobie Oświecenia, twierdzono, że jedną z przyczyn przestępczości jest niski poziom oświaty i ciemnota. Zwracano przy tym uwagę, że ten niski poziom oświaty i ciemnota, idą w parze z ubóstwem.

W dobie pozytywizmu, czasie narodzin współczesnej nauki kryminologii, przedstawiciele tzw. Szkoły francuskiej, w szczególności **Aleksander Lacassange** (1834–1924) a także **Gabriel Tarde** (1843–1904) wierząc się obserwacją i wynikami badań, uważali, że przestępczość jest zdeterminowana głównie przez czynniki społeczne. Jednym z tych czynników była dla nich niewątpliwie nędza. Dość przypomnieć, że Lacassange o wpływie czynników społecznych na przestępczość przekonał się, gdy jako lekarz wojskowy w kolo-
niach Północnej Afryki poznał dzielnice nędzy i zbrodni Algieru i Tunisu.

Gabriel Tarde uważał, że przestępcami najczęściej zostają ludzie, którzy na skutek zaniedbań wychowawczych spowodowanych sytuacją rodzinną (biedą i idącą z nią w parze demoralizacją) nie przeszli właściwej edukacji moralnej, a przeciwnie, nauczyli się zachowań i zasad nieakceptowanych w społeczeństwie.

W drugiej połowie XIX wieku pojawiają się pierwsze prace empiryczne badające wpływ czynnika ekonomicznego na przestępczość. Stało się to możliwe na skutek prowadzenia od trzeciej dekady XIX wieku przez większość państw zachodniej Europy statystyk kryminalnych. W roku 1855 Niemiec **Joseph Fletscher** analizował przestępczość i koniunkturę gospodarczą, badając współzależność tych zjawisk. Ustalił, że między cenami żywności a liczbą przestępstw istnieje uchwytne statystyczny związek. Do podobnych wniosków doszedł po swoich badaniach Anglik **H. Kitton**: „lata o największej liczbie przestępstw były latami tanimi”. Do identycznych wniosków doszedł też inny badacz niemiecki **Georg von Mayr**.

Do roli głównego czynnika determinującego przestępczość, czynniki ekonomiczne urosły w teorii marksistowskiej. Dla **Marksa i Engelsa**, przestępczość była konsekwencją klasowej, antagonistycznej struktury społeczeństwa, której bezpośrednim skutkiem był wyzysk, a skutkiem wyzysku nędza. Nędza zaś była dla Marksa i Engelsa główną i najważniejszą przyczyną przestępstw i wszelkiej patologii społecznej.

Wilhelm Bongers, holenderski kryminolog o orientacji marksistowskiej, autor książki *Przestępczość a warunki ekonomiczne* wydanej w 1905 roku w Amsterdamie i tłumaczonej na wiele języków, twierdził, że przyczyna przestępstw obok nędzy, jest także chciwość, typowa dla nastawionego na zysk społeczeństwa kapitalistycznego.

Również polscy socjologowie-marksści, w tym **Ludwik Krzywicki** (1859–1941), twierdzili, że nędza jest główną przyczyną przestępczości (obok złych warunków nadmiernej pracy).

Spośród polskich kryminologów-pozytywistów **Juliusz Makarewicz** (1872–1955) analizując statystyki c.k. Monarchii badał związek czynników ekonomicznych i przestępczości. Wedle jego ustaleń, liczba przestępstw jest stosunkowo stała (Makarewicz badał statystyki dotyczące względnie stabilnego okresu życia c.k. Monarchii). W latach złej koniunktury gospodarczej wzrastała liczba przestępstw przeciwko mieniu, malała za to liczba przestępstw przeciwko obyczajności. W latach dobrej koniunktury, malała liczba przestępstw przeciwko mieniu, wzrastała liczba przestępstw przeciwko obyczajności. Na marginesie zauważyć wypada, że Makarewicz nie wykroczył ponad samo zestawienie liczb bezwzględnych, natomiast uzyskanych wyników nie weryfikował, badając statystyczną istotność wykazanych różnic liczby przestępstw.

We współczesnej kryminologii nie szuka się już na ogół bezpośrednich zależności między warunkami ekonomicznymi a przestępczością, ale uzna-

jąc złożoność procesów i zjawisk społecznych wskazuje się na istotność nędzy, jako czynnika w różnym stopniu pośrednio przyczyniającego się do przestępczości.

Ubóstwo, nędza idzie na ogół w parze z niskim poziomem wykształcenia. Nędza jest przyczyną lub co najmniej katalizatorem rozmaitych zachowań dewiacyjnych. Sprzyja patologii społecznej, a ta sprzyja zejściu na drogę przestępstwa.

Przyjmując założenie, że do popełnienia przestępstwa dochodzi wówczas, gdy nastąpi swoista konfiguracja własności osobniczych jednostki (późniejszego sprawcy), czynników społecznych, w jakich jednostka ta wzrastała i wychowywała się, i w jakich funkcjonuje, oraz sytuacji lub warunków sprzyjających popełnieniu przestępstwa przyjmuje się wieloprzyczynowość („multikauzalizm”) przestępstwa i przestępczości.

Zdarza się, że psychopatologiczne cechy jednostki, w szczególności zaburzenia osobowości, jeśli natrafiają na korzystne warunki środowiskowe, zwłaszcza rodzinne, mogą zostać zneutralizowane lub skierowane w kierunku prospołecznym. Gdy jednak jednostka o tych samych cechach osobowości (np. aspołecznej) wychowywać się będzie w rodzinie patologicznej, cechy te nie zostaną ani zneutralizowane, ani skierowane w kierunku społecznie użytecznym. Taka jednostka ma wszelkie szanse, by stać się przestępcą.

Nędza niewątpliwie sprzyja anomii, tak jak rozumiał ją **Robert Merton** (1910–2003). Wedle tego autora, jednostka uznaje za własne zdeterminowane kulturowo cele, ale nie uznaje norm, określających wyznaczone przez społeczeństwo i akceptowane przez nie drogi realizacji tych celów.

Jednostka ze środowisk najuboższych, z reguły akceptuje kulturowo zdeterminowane cele, a więc styl życia i standard klas średnich. Ten standard prezentowany jest jej w filmach, reklamie, na wystawach sklepowych. Nie mając – z uwagi na ubóstwo – możliwości osiągnięcia tych celów w drodze społecznie akceptowanej, jednostka wybiera czasem drogę do tych celów „na skróty” przez przestępstwo czy prostytutkę. Brak możliwości zrealizowania celów tak nachalnie nieraz wskazywanych rodzi też frustrację, która skutkować może uciekaniem w alkohol lub narkotyki, co ułatwia w sposób zasadniczy dojście do przestępstwa.

Zdaniem badaczy orientacji neopsychoanalitycznej sfrustrowane potrzeby mogą być, podobnie jak kompleksy niższości, odreagowywane w drodze przestępstwa (por. **F. Alexander, W. Healy, R. Lindner**). Tak więc ubóstwo, ewidentnie sprzyjające frustracji czy kompleksowi niższości, także w koncepcji psychoanalitycznej odgrywa rolę istotnego, choć pośredniego, czynnika sprzyjającego zejściu na drogę przestępczą.

Szkoła chicagowska w kryminologii (**R.E. Park, E. Burgess, R. McKenzie, C. Shaw, H.D. McKay**) budując mapy przestępczości nakładane na koncentryczny model miasta, wskazując na czynniki kulturowe skorelowane

z przestępczością typową dla poszczególnych miejskich stref zwracała m.in. uwagę na poziom i styl życia mieszkańców. Ubóstwo było tu niewątpliwie jednym z czynników generujących przestępczość i to przestępczość określonego rodzaju.

Również inny kryminolog amerykański **Albert K. Cohen** (ur. 1918) uważał że u nieletnich z klas najuboższych rodzi się świadomość istnienia różnic klasowych oraz świadomość przynależności do najniższej, najuboższej klasy społecznej, której członkowie mają obiektywnie ograniczone możliwości osiągnięcia różnych celów. Tymczasem cały system edukacji, środki masowego przekazu, szczególnie telewizja, ale także film i reklama głoszą ideały klasy średniej, propagują jej styl i poziom życia, oferując dobra, które dla młodych ludzi z klas najniższych i najuboższych są nieosiągalne. Jedną z reakcji na uświadomienie sobie faktu nierówności i niemożności zdobycia prezentowanych dóbr i osiągnięcia takiego poziomu życia, jest zerwanie z tradycyjnymi wartościami i próba osiągnięcia dóbr zarezerwowanych dla klas średnich, przez przestępstwo.

Ubóstwo i świadomość, że osiągnięcie pożądanego poziomu życia jest niemożliwe, ułatwia racjonalizację (neutralizację) czynu przestępczego poprzez tzw. „zaprzeczenie krzywdy”, „zaprzeczenie ofiary” czy „zaprzeczenie odpowiedzialności”, o jakich mowa w teorii neutralizacji **Davida Matzy i Greshema Sykesa**. W tym pierwszym przypadku, sprawca zdaje sobie doskonale sprawę z tego, że jego czyn jest przestępstwem, ale jednocześnie uważa, że czyniąc przestępstwem zadość jakiejś swojej potrzebie, nie powoduje poważnych strat dla innych osób, bo np. ofiara przestępstwa jest bogata i nie odczuje straty, albo, że nie ma jednej konkretnej ofiary (np. przy kradzieży w supermarkecie). W przypadku „zaprzeczenia odpowiedzialności”, sprawca również zdaje sobie sprawę, że popełnia przestępstwo, „rozgrzesza” się jednak z niego, uważając, że jego trudna sytuacja życiowa stwarza sytuację na podobieństwo stanu wyższej konieczności w prawie karnym, a ta, jak wiadomo w pełni z odpowiedzialności za przestępstwo zwalnia. Podobnie ubóstwo sprzyjać może kolejnej formie neutralizacji (racjonalizacji) przestępczego działania, jaką jest „powoływanie się na wyższe racje”. W takiej sytuacji, sprawca swoje przestępstwo rozgrzesza krzywdą swojej klasy społecznej, nierównomiernym rozkładem bogactwa, wobec którego jego czyn jest swoistym aktem sprawiedliwości społecznej. Takie motywacje bywają wzmacniane w czasie różnych rewolucji hasłem „grab zagrabione” lub jego modyfikacjami.

Bieda może być też czynnikiem utrudniającym racjonalne zaangażowanie się w działalność konformistyczną, taką jak działalność w klubach sportowych, stowarzyszeniach. Innymi słowy ubóstwo może ograniczać zaangażowanie jednostki w życie społeczne. To osłabienie pozytywnego zaangażowania jednostki w życie społeczne, osłabia związek jednostki ze społeczeństwem, a tym samym osłabia kontrolę społeczną nad jednostką. Tymczasem kontrola

społeczna, tak jak ujmują ją **David Matza**, **Walter Reckless** czy **Travis Hirshi**, powstrzymuje jednostkę przed popełnianiem przestępstw. Przestępstwo pojawia się tam, gdzie kontrola społeczna nie działa.

Tradycyjna kryminologia, zarówno w podejściu pozytywistycznym, marksistowskim jak i pragmatycznym dostrzega ewidentny, czasem bezpośredni, częściej pośredni związek ubóstwa z przestępczością.

Jednak od dawna kryminolodzy sygnalizowali, że obok przestępstw popełnianych przez ludzi z najniższych (i najuboższych) warstw społecznych, przestępstwa popełniają także ludzie z warstw zamożnych. W latach 30. XX wieku amerykański kryminolog **Edwin Sutherland** zwrócił uwagę, że przestępstwa popełniają nie tylko ludzie z niskich klas społecznych, w dzielnicach biedy, czy na przedmieściach. Przestępstwa są też popełniane w urzędach państwowych i biurach wielkich firm. Ich sprawcami są ludzie o wysokiej pozycji społecznej i zawodowej. Takie przestępstwa Sutherland nazwał przestępstwami popełnionymi przez ludzi w białych kołnierzykach („whitecollar-crime”) a ich sprawców nazwał „przestępcami w białych kołnierzykach” (whitecollar-criminals). Zdaniem Sutherlanda, o większości tych przestępstw nie wiemy. Z jednej strony bowiem aparat ścigania nastawiony jest przede wszystkim na ściganie pospolitej przestępczości, w której sprawcami są ludzie o niskim statusie społecznym. Z drugiej zaś, zdaniem Sutherlanda, przestępcy w białych kołnierzykach, z racji swej pozycji społecznej mają większe możliwości ukrycia swych przestępstw i uniknięcia odpowiedzialności.

Intuicje dawnych pisarzy i kryminologów wskazywały, a współczesne badania empiryczne zdają się to potwierdzać, że bezpośrednią przyczyną przestępstw przeciwko mieniu obok biedy, częściej nawet jest po prostu chciwość. Tak np. współczesne badania japońskie (**K. Hoshino**, **A. Uchiyama**, **A.E. Hoshi**) motywów kradzieży dokonywanych przez nieletnich ustalili, że ponad 65% kradnie z chciwości, 25% dla przyjemności a tylko 0,5% kradnie z ubóstwa.

Rozwijająca się od końca lat 60. XX wieku kryminologia antynaturalistyczna w różnych swych odmianach zwraca uwagę na rzecz pozornie oczywistą, ale w dotychczasowych rozważaniach nie braną pod uwagę. Otóż o tym, co jest, a co nie jest przestępstwem decyduje przecież prawo karne. Kształt tego ostatniego jest wyrazem woli tych, którzy mają wpływ na kształtowanie prawa (por. np. **G.B. Vold**, **R. Quinney**).

Społeczeństwo nie jest jednolite, składa się z różnych segmentów wyznaczających różne wartości, ale przede wszystkim mających różne interesy. Te interesy mogą ze sobą pozostawać w konflikcie, który jest przyczyną konfliktu grup. Jedną z antagonistycznych grup (segmentów) mającą większy wpływ na ustawodawcę znajduje ze strony państwa pomoc w postaci stanowienia odpowiedniego prawa, chroniącego jej interesy. Tak więc, zachowania niebezpieczne dla interesów tej dominującej grupy stają się przestępstwami. Prawo karne

nie zabezpiecza żadnych uniwersalnych wartości, tylko interesy klasy (grupy) uprzywilejowanej, rządzącej. Klasa uprzywilejowana nie tylko ma możliwość chronienia swoich interesów zakazami prawa karnego i tym samym decydowania o tym, co jest, a co nie jest przestępstwem, ale również oddziaływania na pozostałe segmenty społeczeństwa, korzystając z różnych form społecznego komunikowania (media, edukacja), przekonując, że prawo karne chroni uniwersalne wartości, a więc chroni interesy wszystkich grup (segmentów) społecznych. Wywołuje to fałszywą świadomość u ludzi z segmentu upośledzonego, niemającego żadnego wpływu na kształt prawa, w postaci wiary, że tak jest naprawdę. Tak zdaniem **Richarda Quinneya** kształtuje się społeczna rzeczywistość przestępstwa. Składa się na nią formułowanie zakazów w obrocie jakiegoś segmentu społeczeństwa, rozwijanie wzorów zachowania w stosunku do tak zdefiniowanych przestępstw, na koniec społeczne konstrukty pojęć „przestępstwa” i „przestępczości”.

Austin Turk w swej teorii kryminalizacji idzie jeszcze dalej. Przestępstwo to nie żaden byt zdeterminowany biologicznie, psychologicznie czy środowiskowo, jak tego chciała tradycyjna kryminologia. „Przestępstwo” czy „przestępca” to nazwy nadane przez innych. Grupa dominująca powołuje struktury władzy, tworzy prawo i zakazuje pewnych zachowań nazywając je przestępstwami. Ona dysponuje też aparatem egzekucji prawa. Grupa podporządkowana może to prawo zaakceptować lub odrzucić. Nie ma jednak możliwości jego tworzenia, zmieniania, interpretowania ani egzekwowania. Prawo karne zabezpiecza też, część interesów grupy podporządkowanej (np. dając prawnokarną ochronę życia czy zdrowia jej członków), ale czyni to niejako przy okazji, bowiem pewien zakres interesów różnych grup jest tożsamy.

W konsekwencji tego, kryminologia radykalna będzie wywodzić (**T. Bernard, I. Taylor, P. Walton, J. Young**), że klasa panująca (grupa dominująca, segment uprzywilejowany) ma wpływ na kształt prawa karnego i zabezpiecza nim swoje interesy: cały wysiłek prawa karnego, a później aparatu ścigania i wymiaru sprawiedliwości koncentruje się na tzw. przestępstwach pospolicznych, których ofiarami padają przedstawiciele wszystkich klas, jednak sprawcami są najczęściej przedstawiciele klas najniższych, najuboższych.

Natomiast nie są spenalizowane, a w konsekwencji ścigane czyny i zachowania naprawdę szkodliwe i niebezpieczne dla ludzkości. Nieporównanie bardziej szkodliwe i bardziej niebezpieczne niż cała przestępczość pospolita, na której koncentruje się prawo karne, aparat ścigania i wymiaru sprawiedliwości i uwaga społeczna. Takimi czynami i zachowaniami są imperializm wywołujący wojny, rasizm, seksizm, łamanie praw człowieka, dominacja ekonomiczna, wyzysk pracowników, czy niszczenie środowiska naturalnego.

Takie naprawdę groźne dla ludzkości zjawiska, za którymi kryją się przecież ludzkie działania i decyzje na ogół nie są w ogóle spenalizowane, a jeśli nawet

w jakimś zakresie są, to albo nie są ścigane, albo są ścigane jedynie selektywnie. Prawdziwym złem jest niesprawiedliwość, która przekłada się na proces legityslacyjny i na stosowanie prawa.

W tym ujęciu, rozwiązywanie problemu przestępczości wymaga:

- zbudowania społeczeństwa konsensualnego, bez antagonistycznych segmentów (klas, grup),
- likwidacji lub co najmniej złagodzenia nierówności społecznych i ekonomicznych, w szczególności likwidacji stref ubóstwa,
- awansu klasy najuboższej do klasy średniej,
- zmniejszenia rozpiętości bogactwa.

Idący w parze z edukacją i rosnącym zapotrzebowaniem na pracowników coraz bardziej wykwalifikowanych, proces przechodzenia klasy robotniczej do klasy średniej jest widoczny w najbardziej rozwiniętych krajach świata a do pewnego stopnia także w Polsce. Gorzej ze zmniejszaniem rozpiętości bogactwa. Tu akurat zdaje się widoczna tendencja odwrotna. Poza tym rodzi się pytanie, co stanie się, gdy na skutek rozwoju techniki, w szczególności w wyniku rozwoju komputeryzacji, zacznie maleć zapotrzebowanie nawet na wykwalifikowanych pracowników, i okaże się, że procent „ludzi zbędnych” będzie rósł? Jaki będzie to miało wpływ na przestępczość?

Bibliografia cytowana

- Akers R.L., *Criminological Theories*, Introduction, Evaluation and Application, 3rd ed., Roxbury Publ. Comp., Los Angeles 2000.
- Bonger W., *Criminality and Economic Condition*, abridget and with Introduction by A.T. Turk, Indiana University Press, Bloomington 1969.
- Cohen A.K., *Delinquent Boys: The Culture of the Gang*, The Free Press, New York 1955.
- Einstadter W.J., Henry S., *Criminological Theory*, 2nd ed., Rowman&Littelfield Publ. Inc, Langham, Boulder, New York, Toronto, Oxford 2006.
- Hagen F.E., *Introduction to Criminology*, Sage Publ., Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington 2011.
- History of Criminology*, ed. P. Rock, Darmouth, Aldershot, Brookfield USA, Singapore, Sydney, 1994.
- International Handbook of Criminology*, eds. S.G. Shoham, P. Knepper, M. Kett, CRS Press, Boca Raton, London, New York 2010.
- Jones S., *Criminology*, 3rd ed., Oxford University Press 2006.
- Lynch M.J., Groves W.B., *A Primer in Radical Criminology*, Harrow and Heston, New York 1986.
- Makarewicz J., *Źródła przestępczości*, Lwów 1912.

- Modrzewski Frycz A., *O poprawie Rzeczypospolitej*, PiW, Warszawa 1953.
- Merton R., *Social Structure and Anomie*, „American Sociological Review” 1938, Vol. 3, s. 672–682.
- Mueller G.O.W., *Crime and Economy: Challenge to the United Nations*, [w:] *Criminal Justice in Asia*, The quest for an integrated approach, UNAFEI 1982, s. 91–104.
- Quinney R., *Criminology. Analyzis and Critique of Crime in America*, Little, Brown and Comp., New York 1975.
- Recent Developments in Criminological Theory*, eds. S. Henry, S.A. Lukas, Ashgate Publ. Ltd. 2009.
- Sampson R.J., *Transceding Tradition: New Directions in Community Research*, „Chicago Style, Criminology” 2002, Vol. 40, s. 213–230.
- Shaw C.R., McKay H.D., *Juvenile Delinquency and Urban Areas: A Study of Rates of Delinquency in Relation to Differential Characteristics of Local Communities in American Cities*, Chicago University Press, Chicago, London 1942.
- Sutherland E.H., *White Collar Crime*, Dryden, New York 1949.
- Sutherland E.H., *White Collar Criminality*, „American Sociological Review” 1940, Vol. 5, s. 1–12.
- The Crime Drop in America*, eds. A. Blumstein, J. Wallman, Cambridge University Press, 2000.
- The Oxford Handbook of Criminology*, eds. M. Maguire, R. Morgan, R. Reiner, 2nd ed. Oxford University Press, 1997.
- Uchiyama A., *A Study on Factors of Delinquency Among Primary School Children*, „Report of the National Research Institute on Police Science” 1979, Vol. 20, Issue 1.
- Vold G.B., Bernard T.J., *Theoretical Criminology*, 3rd ed. Oxford University Press, New York–Oxford 1986.
- Widacki J., *The Spots on the Rising Sun. Essays on Japanese Crime and Punishment*, Wyd. KUL, Lublin 1998.

Literatura przedmiotu

- Able-Smith B., Townsend P., *The Poor and the Poorest*, London 1965.
- Akers R.L., *Criminological Theories. Introduction, Evaluation and Application*, 3rd ed., Roxbury Publication Company, Los Angeles 2000.
- Alkire S., Foster J., *Understandings and Misunderstanding of Multidimensional Poverty Measurement*, „Oxford Poverty & Human Development Initiative (PHI), Working Paper”, No. 43, University of Oxford 2011.
- Analiza dyskursu w socjologii i dla socjologii*, red. A. Horolets, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008.
- Anioł W., *Europejska polityka społeczna. Implikacje dla Polski*, Instytut Polityki Społecznej Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2003.
- Atkinson A.B., Cantillon B., Marlier E., Nolan B., *Social Indicators. The EU and Social Inclusion*, Oxford University Press, Oxford–New York 2002.
- Atkinson A.B., Marlier E., Nolan B., *Indicators and Targets for Social Inclusion in the European Union*, „Journal of Common Market Studies”, No. 1, s. 47–75.
- Auleytner J., *Polityka społeczna czyli ujarzmianie chaosu socjalnego*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna TWP, Warszawa 2002.
- Auleytner J., *Polska polityka społeczna. Ciągłość i zmiana*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna TWP, Warszawa 2004.
- Bakalarczyk R., *Bieda i wykluczenia społeczne. Raport Fundacji Amicis Europae*, Warszawa 2011.
- Bauman Z., *Kultura w płynnej nowoczesności*, Narodowy Instytut Audiowizualny, Warszawa 2011.
- Bauman Z., *Nowy nieład światowy*, „Polityka”, 18 grudnia 2010.
- Bauman Z., *Płynne życie*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2007.
- Bauman Z., *Praca, konsumpcjonizm i nowi ubodzy*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2006.
- Bauman Z., Tester K., *O pożyczkach z wątpliwości. Rozmowa z Zygmuntem Baumanem*, Sic!, Warszawa 2003.
- Bauman Z., *Zbędni, niechciani, odrzuceni – czyli o biednych w zamożnym świecie*, „Kultura i Społeczeństwo” 1998.

- Bauman Z., *Życie na przemiał*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2004.
- Bauman Z., *Żyjąc w czasie pożyczonym*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2010.
- Bazyłow L., *Historia Rosji*, t. II, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1983.
- Beck U., *Władza i przeciwładza w epoce globalnej. Nowa ekonomia polityki światowej*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2005.
- Beveridge J., *Beveridge and His Plan*, Holder and Staughton, London 1954.
- Bibliografie Głównej Biblioteki Pracy i Zabezpieczenia Społecznego, *Ubóstwo 1990–1995*, Warszawa 1995.
- Bibliografie Głównej Biblioteki Pracy i Zabezpieczenia Społecznego, *Ubóstwo 1996–1997*, Warszawa 1998.
- Biedni o sobie i swoim życiu, red. E. Tarkowska, W. Warzywoda-Kruszyńska, K. Wódz, Wydawnictwo „Śląsk”, Katowice–Warszawa 2003.
- Błędowski P., Iwanicz-Drozdowska M., *Wykluczenia finansowe w Polsce i możliwości przeciwdziałania*, „Polityka Społeczna” 2010, nr 2.
- Bobrzyński M., *Dzieje Polski*, wyd. czwarte uzupełnione, t. II, Nakładem Gebethnera i Wolfa, Warszawa–Kraków–Lublin–Łódź–Paryż–Poznań–Wilno–Zakopane 1927.
- Bojanowski M., Popiołek A., *Ile zarabia Polak? I dlaczego tak mało*, „Gazeta Wyborcza”, nr 171, 25 lipca 2011.
- Bonger W., *Criminality and Economic Condition* (abridged and with Introduction by A.T. Turk), Indiana University Press, Bloomington 1969.
- Borutka T., Mazur J., Zwoliński A., *Katolicka nauka społeczna*, Paulinianum, Częstochowa–Jasna Góra 1999.
- Bottoms A., *Disorder, Order and Control Signs*, „British Journal of Sociology” 2009, Vol. 60.
- Bourdieu P. et al., *La misere du monde*, Editions du Seul, Paris 1998.
- Bourdieu P., Wacquant L.J.D., *Zaproszenie do socjologii refleksyjnej*, Warszawa 2001.
- Brooks-Gunn J., Duncan G.J., Klebanov P.K., Sealander N., *Do Neighborhoods Influence Child and Adolescent Development?*, „American Journal of Sociology” 1999, Issue 1 (49–55), s. 353–395.
- Bugaj R. i inni, *Polska po przejściach. Barometr społeczno-ekonomiczny 2002–2003*, Stowarzyszenie Studiów i Inicjatyw Społecznych, Warszawa 2003.
- Búrca G. de, Witte B. de, *Social Rights in Europe*, Oxford University Press, Oxford 2005.
- CBOS, *Pracujący biedni*, BS/182/2008.
- Chałubiński M., Rychliński Stanisław, [w:] *Encyklopedia socjologii. Suplement*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2005.
- Charkiewicz E., *Kobiety i wykluczenie społeczne – widzialna ręka neoliberalnego państwa*, [w:] *Ubóstwo i wykluczenie społeczne w Polsce. Polski Raport Social Watch 2010*, red. R. Szarfenberg, Warszawa 2011.

- Child Poverty and Wellbeing in the EU: Current Status and Way Forward*, European Commission Directorate General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities, Luxembourg 2008.
- Cohen A.K., *Delinquent Boys: The Culture of the Gang*, The Free Press, New York 1955.
- Collier R.B., Collier D., *Shaping the Political Arena. Critical Juncture, the Labor Movement and Regime Dynamics in Latin America*, Princeton University, Princeton 1991.
- Confronting Poverty: Prescription for Change*, eds. S.H. Danziger, G.D. Sandefur, D.H. Weinberg, Russell Sage Foundation, New York 1994.
- Cudze problemy, czyli ważność tego, co nieważne*, red. M. Czyżewski, K. Dunin, A. Piotrowski, OBS, Warszawa 1991.
- Czapiński J. i inni, *Diagnoza społeczna* (za lata 2003, 2005, 2007), GUS, Warszawa.
- Dahl R., *Demokracja i jej krytycy*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Fundacja im. Stefana Batorego, Kraków–Warszawa 1995.
- Deklaracja fundamentalnych zasad i praw pracy i mechanizmów jej przestrzegania*, ILO 1998.
- Demko G.J., Regulaska J., *Socialism and Its Impact on Urban Processes and the City*, „Urban Geography” 1987, No. 8, s. 289–292.
- Dennie G., *The American Class Structure*, Wadsworth Publishing, New York 1998.
- Divided cities. New York & London in the Contemporary World*, eds. S.S. Fainstein, I. Gordon, M. Harloe, Blackwell Publishers, Cambridge 1992.
- Domański H., *O nierównościach społecznych i demokracji w Polsce*, „Res Humana”, Supplement, 2011, nr 3 (112).
- Domański H., Rychard A., Śpiewak P., *Polska jedna czy wiele?*, Troi, Warszawa 2005.
- Einstadter W.J., Henry S., *Criminological Theory*, 2nd ed., Rowman & Littlefield Publishers, Inc., Langham–Boulder–New York–Toronto–Oxford 2006.
- Encyklopedia chrześcijaństwa. Historia i współczesność. 2000 lat nadziei*, Jedność, Katowice 2001.
- Encyklopedia. Świat i Polska 2007*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.
- English-Polish Dictionary*, eds. K. Bulas, F.J. Whitfield, Vol. I, The Kościuszko Foundation, New York 1975.
- Esping-Andersen G., *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, Princeton University Press, Princeton 1998.
- Europa 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączaniu społecznemu*, http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_PL_ACT_part1_v1.pdf.
- Europe and Latin America – Looping at Each Other?*, ed. R. Stemplowski, Polish Institute of International Affairs, Warszawa 2011.

- European Commission, *Joint Report on Social Protection and Social Inclusion 2010*, SEC, Brussels 2010.
- European Commission, *Joint Report on Social Protection and Social Inclusion 2009*, Luxembourg 2009.
- European Commission, *Joint Report on Social Protection and Social Inclusion*, COM (2005) 14, Brussels 2005.
- European Committee of Social Rights, *European Social Charter (revised). Conclusions 2003*, Vol. 1, s. 214 (Francja), s. 335 (Włochy); *Conclusions 2003*, Vol. 2, s. 548 (Słowenia); s. 644 (Szwecja); *Conclusions 2009*, Vol. 1, s. 141 (Belgia), s. 278 i nast. (Finlandia), s. 328–329 (Francja), s. 389 i nast. (Irlandia); *Conclusions 2009*, Vol. 2, s. 593–594 (Holandia), s. 628–629 (Norwegia), s. 674 i nast. (Portugalia), s. 745 i nast. (Słowenia).
- European Social Charter. Collected text (5th edition)*, Council of Europe, Strasbourg 2005.
- Europejska Karta Społeczna (zrewidowana)*, Secretariat of the European Social Charter, Council of Europe, Strasbourg 1997.
- Eurostat, *Combating poverty and social exclusion. A statistical portrait of the European Union*, European Commission, Luxembourg 2010.
- Eurostat, *The Social Situation in the European Union 2008*, European Commission, Luxembourg 2009.
- Falkowska M., *Społeczne definicja biedy, jej zasięg i przyczyny*, CBOS, Warszawa 2007.
- Family Encyclopedia of American History*, The Reader's Digest Association, Pleasantville 1975.
- Firlit-Fesnak G., Szyłko-Skoczny M., *Polityka społeczna. Podręcznik akademicki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- Frąckiewicz L., *Sfery niedostatku*, Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, Warszawa 1983.
- Frysztański K., *Socjalna Ameryka. O obszarze pomocy społecznej i pracy socjalnej w Stanach Zjednoczonych*, Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 2005.
- Frysztański K., *Socjologia problemów społecznych*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2009.
- Fukuyama F., *Zaufanie. Kapitał społeczny a droga do dobrobytu*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1997.
- Gans H.J., *More Equality*, Panteon Books, New York 1973.
- Gans H.J., *The War Against the Poor. The Underclass and Antipoverty Policy*, New York Basic Books, New York 1995.
- General Social Surveys 1972–2002, Cumulative Codebook*, National Opinion Research Center, Chicago 2003.
- Geremek B., *Litość i szubienica. Dzieje nędzy i miłosierdzia*, Czytelnik, Warszawa 1989.
- Giddens A., *Trzecia droga. Odnowa socjaldemokracji*, Książka i Wiedza, Warszawa 1999.

- Gilliat S., *How the Poor Adapt to Poverty in Capitalism*, Edwin Mellen Press, New York 2001.
- Gilroy P., *A Response*, „British Journal of Sociology” 2009, Vol. 60, Issue 1 (33–38).
- Główny Urząd Statystyczny, *Dochody i warunki życia ludności Polski*. Raport z badań EU-SILC 2009, Warszawa 2011.
- Główny Urząd Statystyczny, *Popyt na pracę w 2009*.
- Główny Urząd Statystyczny, *Strefa ubóstwa w Polsce (w świetle badań gospodarstw domowych 1997)*, GUS, Warszawa 1998.
- Główny Urząd Statystyczny, *Ubóstwo w Polsce na tle krajów Unii Europejskiej w świetle Europejskiego Badania Dochodów i Warunków Życia – EU-SILC 2008*, http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbdr/gus/PUBL_wz_Ubostwo_w_PL_na_tle_UE_EU-SIC_2008.pdf.
- Główny Urząd Statystyczny, *Ubóstwo w Polsce w 2010 r.*, Warszawa 2011.
- Główny Urząd Statystyczny, *Ubóstwo w Polsce. Zasięg ubóstwa w Polsce w 2009 roku*, http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/PUBL_wz_ubostwo_w_polsce-broszura.pdf.
- Główny Urząd Statystyczny, *Warunki życia*, GUS, Warszawa 2006.
- Główny Urząd Statystyczny, *Zasięg ubóstwa materialnego w 2005 roku*, http://www.stat.gov.pl/cps/red/xbcr/gus/PUBL_zasięg_ubostwa_2005.pdf.
- Golinowska S., *Europejski model socjalny i otwarta koordynacja polityki społecznej*, „Polityka Społeczna” 2002, nr 11–12.
- Golinowska S., *Brytyjskie, europejskie i globalne badania nad ubóstwem i wykluczeniem społecznym*, [w:] S. Golinowska i inni, *Od ubóstwa do wykluczenia społecznego...*, op. cit., Warszawa 2008.
- Golinowska S., *O spójności, kapitale społecznym oraz europejskiej i polskiej polityce spójności*, „Polityka Społeczna” 2011, nr 5–6.
- Golinowska S., *Polityka wobec ubóstwa i wykluczenia społecznego w Polsce minionym dwudziestolecu*, „Polityka Społeczna” 2010, nr 9.
- Golinowska S., *Polska bieda. Kryteria. Ocena. Przeciwdziałanie*, IPiSS, Warszawa 1996.
- Golinowska S., *Stan i perspektywy rozwoju społecznego kraju. Spójność społeczna: aktywność – solidarność – wsparcie*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2011.
- Golinowska S., *Wykluczenia społeczne*, [w:] S. Golinowska, Z. Morecka, M. Styrce, E. Cukrowska, J. Cukrowski, *Od ubóstwa do wykluczenia społecznego. Badania. Koncepcje. Wyniki. Propozycje. Polska, Europa, Świat*, oprac. PBZ, IPiSS, Warszawa 2008.
- Gregg P., *The Welfare State*, George G. Harrper & Co. Ltd., London–Toronto–Wellington–Sydney 1967.
- Ellen I.G., Turner M.A., *Do Neighborhoods Matter and Why?*, [w:] *Choosing a Better Life? Evaluation the Moving to Opportunity Social Experiment*, eds. J. Goering, J.D. Feins, Urbana Institute, Washington 2003, s. 313–338.

- Gutierrez G., *Teologia wyzwolenia. Historia, polityka i zbawienie*, PAX, Warszawa 1976.
- Hagen F.E., *Introduction to Criminology*, Sage Paul, Los Angeles–London–New Delhi–Singapore–Washington 2011.
- Hall M.P., *Social Services of Modern England*, Routledge & Kegan Paul Ltd, London 1965.
- Halpern D., *Social Capital*, Polity Press, Cambridge 2005.
- Handler J.F., Hasenfeld Y., *Blame Welfare, Ignore Poverty and Inequality*, Cambridge University Press, New York 2007.
- Heilbroner R.L., *Przedmowa*, [w:] J. Rifkin, *Koniec pracy: schyłek siły roboczej na świecie i początek ery postronkowej*, Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław 2001.
- Hermet G., *Przemiany populizmu*, [w:] *Populizm w Europie. Defekty i przemiany demokracji?*, red. J.M. De Waele, A. Paczeński, Oficyna Naukowa, Warszawa 2010.
- Hirszowicz M., Neyman E., *Nowa bieda w świecie obfitości*, „Kultura i Społeczeństwo” 2000, nr 2.
- History of Criminology*, ed. P. Rock, Dartmouth, Aldershot, Brookfield, Singapore–Sydney 1994.
- Hout M., *More Universalism, Less Structure Mobility: The American Social Structure in the 1980s*, „American Journal of Sociology”, May 1998, Vol. 95, No. 6.
- International Handbook of Criminology*, eds. S.G. Shoham, P. Knepper, M. Kett, CRS Press, Boca Raton, London–New York 2010.
- Jackson B., *Equality and the British Left. A study in progressive political thought, 1900–64*, Manchester University Press, Manchester 2007.
- Jahoda M., Lazarsfeld P.F., Zeisel H., *Bezrobotni Marienthalu*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2007.
- Jan Paweł II, *Do robotników w Sao Paulo*, [w:] *Dokumenty nauki społecznej Kościoła*, cz. 2, Rzym–Lublin 1987.
- Jan Paweł II, encyklika *Centessimus annus*, 1991.
- Jan Paweł II, encyklika *Laborem exercens*, 1981.
- Jan Paweł II, encyklika *Sollicitudo rei socialis*, 1987.
- Jan Paweł II, *Ewangelia pracy*, „L'Osservatore Romano” 1981, nr 3/15, 2.
- Jan Paweł II, *Ogłoszenie do wszystkich robotników Ameryki Środkowej*, [w:] *Dokumenty nauki społecznej Kościoła*, cz. 2, Rzym–Lublin 1987.
- Jankowski B., *Łódzkie enklawy biedy – 10 lat później*, „Praca Socjalna”, numer specjalny, lipiec–sierpień 2010.
- Jarosław M., *Ubóstwo*, [w:] *Encyklopedia socjologii*, t. 4, Oficyna Naukowa, Warszawa 2002.
- Jedna Polska? Dawne i nowe zróżnicowania społeczne*, red. A. Kojder, Wydawnictwo WAM i Komitet Socjologii PAN, Kraków 2007.

- Jencks Ch., Mayer S.E., *The Social Consequences of Growing Up in a Poor Neighborhood*, [w:] *Inner-City Poverty in the United States*, eds. E. Lynn Jr., M. G.H. McGeary, National Academy, Washington 1990.
- Jones S., *Criminology*, 3rd ed., Oxford University Press 2006.
- Judt T., *Żle ma się kraj. Rozprawa o naszych współczesnych bolączkach*, tłum. P. Lipszyc, Wyd. Czarne, Wołowiec 2011.
- Kapuściński R., *Dalem głos ubogim. Rozmowa z młodzieżą*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2008.
- Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej*.
- Katechizm Kościoła katolickiego*, Pallotinum, Częstochowa 1994.
- Każmierczak T., *Upośledzenie społeczne*, [w:] *Encyklopedia socjologii. Suplement*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2005.
- Kłosowska A., *Bourdieu Pierre*, [w:] *Encyklopedia socjologii*, t. 1, Oficyna Naukowa, Warszawa 1998.
- Koch M., *Roads to Post-Fordism. Labour Markets and Social Structures in Europe*, Ashgate Publishing Company, 2008.
- Kongregacja ds. Doktryny Wiary, *Libertatis conscientia*, Rzym 1986.
- Kongregacja ds. Doktryny Wiary, *Libertatis nuntius*, Rzym 1984.
- Kośbiarz K., *PUP: pracy udawane poszukiwanie*, „Polityka”, 8 czerwca 2011, nr 24.
- Kowalik T., *System gospodarczy*, [w:] *Encyklopedia socjologii. Suplement*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2005.
- Kubiak H., *Przyczynek do sporu o pole semantyczne nazw ‘równość’ i ‘równouprawnienie’*, [w:] *Studia z zakresu prawa pracy i polityki społecznej*, red. L. Mitrus, Nakładem Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2009.
- Kubiak S.M., *Atypowe zatrudnienie. Standardy Unii Europejskiej i ich implementacja w wybranych krajach*, rozdz. 2: *Czy zmierzchn funkcji ochronnych prawa pracy?*, niepublikowana rozprawa doktorska, obroniona w r. 2004 na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego. Promotor: prof. dr hab. Andrzej M. Świątkowski.
- Kucharska-Stasiak E., *Sytuacja mieszkaniowa Łodzi na tle innych miast*, „Acta Scientiarum Polonorum, Administratio Locorum” 2008, nr 7 (2).
- Kula M., *Historia Brazylii*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław-Łódź 1987.
- Lewis O., *Nagie życie*, PIW, Warszawa 1976.
- Lister R., *Bieda, Sic!*, Warszawa 2007.
- Lundberg U., Amark K., *Rozwój państwa socjalnego w Szwecji w XX w.*, [w:] *Państwo socjalne w Europie. Historia – Rozwój – Perspektywy*, red. K. Kraus, Th. Geisen, K. Piątek, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2005.
- Lupton R. (2008), *‘Neighbourhood Effects’: Can We Measure Them and Does it Matter?*, „Case Paper” No. 73, Centre for Analysis of Social Exclusion, LSE, London.

- Lynch M.J., Groves W.B., *A Primer in Radical Criminology*, Harrow and Heston, New York 1986.
- Łukaszewicz D., *Rola i niedola*, „Polityka” 2011, nr 26.
- Macionis J.J., *Sociology*, tenth edition, Pearson, Prentice Hall, Upper Saddle River, New Jersey 2005.
- Makarewicz J., *Źródła przestępczości*, Lwów 1912.
- Mały słownik terminów i pojęć filozoficznych*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 1983.
- Maris R.W., *Social Problems*, The Dorsey Press, Chicago 1988.
- Markowski D., *Struktura klasowo-warstwowa*, [w:] *Socjologia w Polsce*, red. Z. Krawczyk, K.Z. Sowa, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Rzeszów 1998.
- Markowski R., *Co poradzić Arabom?*, „Polityka”, 14 czerwca 2011, nr 24.
- Marshall T.H., *Right to Welfare and Other Essays*, London 1981.
- Mazur J., *Etapy rozwoju myśli społecznej Kościoła*, [w:] T. Borutka, J. Mazur, A. Zwoliński, *Katolicka nauka społeczna*, Paulinianum, Częstochowa–Jasna Góra 1999.
- Merton R.K., *Social Structure and Anomie*, „American Sociological Review” 1938, No. 3.
- Michalski W., *Socjaldemokratyczna Partia Niemiec*, [w:] *Partie socjaldemokratyczne Europy. Zarys encyklopedyczny*, Książka i Wiedza, Warszawa 1982.
- Mikkola M., *Social Human Rights in Europe*, Karelactio Legisactio Ltd, Helsinki 2010.
- Mill J.S., *O wolności*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1959.
- Mill J.S., *Rozważania o rządzie przedstawicielskim*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Fundacja im. Stefana Batorego, Kraków–Warszawa 1995.
- Morecka Z., Styrc M., *Przegląd i analiza wyników badań nad przyczynami, zakresem, korelatami i konsekwencjami ubóstwa w Polsce*, [w:] S. Golinowska, Z. Morecka, M. Styrc, E. Cukrowska, J. Cukrowski, *Od ubóstw do wykluczenia społecznego. Badania. Koncepcje. Wyniki. Polska, Europa i świat*, IPISS, Warszawa 2008.
- Morrison S.E., Commager H.S. Leuchtenburg W.E., *The Growth of the American Republic*, Oxford University Press, London–Toronto 1969.
- Mueller G.O.W., *Crime and Economy: Challenge to the United Nations*, [w:] *Criminal Justice in Asia. The Quest for an Integrated Approach*, UNAFEI, 1982.
- Murray Ch., *In Our Hands: A Plan to Replace the Welfare State*, The AEI Press, Washington 2006.
- Myrdal G., *An American Dilemma. The Negro Problem and Modern Democracy*, Harper & Row Publishers, New York and Evanston 1962.
- Niessen J., *Diversity and Cohesion: New Challenges for the Integration of Immigrants and Minorities*, Council of Europe Publishing, Strasbourg 2000.
- NORC. General Social Survey 1972–2002. Cumulative Codebook. National Opinion Research Centre, Chicago 2003.

- Pacewicz P., *Równe jest lepsze*, „Gazeta Wyborcza”, 2 kwietnia 2011.
- Palska H., *Bieda i dostatek. O nowych stylach życia w Polsce końca lat dziewięćdziesiątych*, Wyd. IFiS PAN, Warszawa 2002.
- Pamiętniki bezrobotnych*, Instytut Gospodarstwa Społecznego, Warszawa 1933.
- Pamiętniki bezrobotnych*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2003–2008.
- Panek T., *Ubóstwo, wykluczenie społeczne i nierówności. Teoria i praktyka pomiaru*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2011.
- Platon, *Państwo*, tłum. W. Witwicki, Wydawnictwo Akme, Warszawa 1991.
- Pocket World in Figures 2002 Edition*, „The Economist” in Association with Profile Books, ITD., London 2002; wyd. pol. Studio Emka Ltd, Warszawa 2002.
- Polish-English Dictionary*, eds. K. Bulas, L.L. Thomas, F.J. Whitfield, Vol. II, The Kościuszko Foundation, New York 1973.
- Polska. Ale jaka?*, red. M. Jarosz, Oficyna Naukowa, Warszawa 2005.
- Potoczna M., Warzywoda-Kruszyńska W., *Kobiety z łódzkich enklaw biedy. Bieda w cyklu życia i międzypokoleniowym przekazie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2009.
- Poverty: Opposing Viewpoints*, ed. K. Balkin, Greenhaven Press, Farmington Hills 2004.
- Praca Polska 2010*, Komisja Krajowa NSZZ „Solidarność”, Gdańsk 2010.
- Presidency Conclusions. Lisbon European Council 23 and 24 March 2000*, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/00100-r1.en0.htm.
- Quinney R., *Criminology. Analysis and Critique of Crime in America*, Little, Brown and Company, New York 1975.
- Rakowski T., *Łowcy, zbieracze, praktycy niemocy. Etnografia człowieka zdegradowanego*, Gdańsk 2009.
- Ravallion M., *Poverty Lines across the World*, Policy Research Working Paper 5284, The World Bank, Washington 2010.
- Recent Developments in Criminological Theory*, eds. S. Henry, S.A. Lukas, Ashgate Publishers, Ltd., 2009.
- Rector R., *America Has the World's Richest Poor People*, „Wall Street Journal”, Sept. 24, 1998.
- Rifkin J., *Koniec pracy: schyłek siły roboczej na świecie i początek ery postrynkowej*, Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław 2001.
- Robotnicy opuszczają miejsca pracy*, red. J. Sokołowska, Muzeum Sztuki, Łódź 2011.
- Rowntree B.S., *Poverty. A Study of Town Life*, Macmillan, London 1901.
- Rytualny chaos. Studium dyskursu publicznego*, red. M. Czyżewski, S. Kowalski, A. Piotrowski, Ureus, Kraków 1997.
- Sachs J.D., *Common Wealth: Economics for a Crowded Planet*, Penguin Group, Penguin Books, New York 2008.
- Sachs J.D., *The End of Poverty: Economic Possibilities for Our Time*, Penguin Group, Penguin Books, New York 2006.

- Sampson R.J., *Disparity and Diversity in Contemporary City: Social (Dis)order Revisited*, „British Journal of Sociology”, Vol. 60, Issue 1 (1–31), <http://www3.interscience.wiley.com/cgi-bin/fulltext/122261218/PDFSTART>.
- Sampson R.J., Squires G.D., Zhou M., *How Neighborhood Matter: The Value of Investing at the Local Level*, American Sociological Association, Washington 2001.
- Sampson R.J., *Transcending Tradition: New Directions in Community Research, Chicago Style*, „Criminology” 2002, No. 40.
- Sartori G., *Teoria demokracji*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1994.
- Saustowicz, P., *Otwarta metoda koordynacji jako instrument walki z wykluczeniem społecznym*, „Polityka Społeczna” 2009, nr 4.
- Schaffer M., *American dreamers*, „U.S. News & World Report” 2002, Vol. 133, No. 8.
- Scharf T., *Polityka społeczna Wielkiej Brytanii: od ustawy o ubogich do ‘trzeciej drogi’*, [w:] *Państwo socjalne w Europie. Historia – Rozwój – Perspektywy*, red. K. Kraus, Th. Geisen, K. Piątek, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2005.
- Sen A., *Czy Indie dogonią Chiny?*, „Gazeta Wyborcza”, 4–5 czerwiec 2011 (przedruk z „The New York Review Books”, 12 maja 2011).
- Sen A., *Poverty: An Ordinary Approach to Measurement*, „Econometrica” 1976, No. 44 (2), s. 219–231.
- Sen A., *Rozwój i wolność*, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 2002.
- Shaw C.R., McKay H.D., *Juvenile Delinquency and Urban Areas: A Study of Rates of Delinquency in Relation to differential Characteristics of Local Community in American Cities*, Chicago University Press, Chicago–London 1942.
- Shieler D.K., *The Working Poor: Invisible in America*, Vintage Books, New York 2005.
- Siciński A., *Wstęp. Założenia ogólne badań stylu życia*, [w:] *Problemy teoretyczne i metodologiczne badań nad stylem życia*, red. A. Siciński, Wyd. IFiS PAN, Warszawa 1980.
- Skrzeszewski C., *Katolicka nauka społeczna*, ODiSS, Warszawa 1985.
- Skuza Z., *Nie wolno dopuszczać do koncentracji biedy!*, „Problemy Społeczne”, maj–czerwiec 2011.
- Słownik języka polskiego*, red. M. Szymczak, t. I, II, III, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1978–1979–1981.
- Smith D., *Geography and Social Justice*, Blackwell Publishers, 1994.
- Sobór Watykański II, *Gaudium et spes*.
- Sowa J., *Prekariat – proletariatus epoki globalizacji*, [w:] *Robotnicy opuszczają miejsca pracy*, red. J. Sokołowska, Muzeum Sztuki, Łódź 2011, s. 100–131.
- Sowa J., *Prekariat – globalny proletariatus w epoce pracy niematerialnej*, [w:] *Robotnicy opuszczają miejsca pracy*, red. J. Sokołowska, Łódź 2010, s. 100–131.
- Sprawozdanie Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej z realizacji programu wieloletniego „Pomoc państwa w zakresie dożywiania za rok 2010 (projekt*

- z 9 maja 2011)”, <http://www.mpips.gov.pl/bip/projekty-aktow-prawnych/projekt-programow-i-inne/uchwala-rady-ministrow-w-sprawie-przyjecia-rocznego-sprawozdania-zrealizacji-programu-wieloletniego-pomocy-panstwa-w-zakresie-dozywiania-za-rak-2010-projekt-z-9-maja-2011-r>.
- Stanaszek A., *Nędzni „zbędni” – czyli o ewolucji postaw wobec ubóstwa i ubogiego*, „Kultura i Historia”, nr 11.
- Standler R.B., *History of At-Will Employment Law in the USA*, <http://www.rbs.2.com/atwill.htm>.
- Stare i nowe struktury społeczne w Polsce*, red. I. Machaj, J. Styka, Wydawnictwo UMCS, Lublin 1964.
- Stasiński M., *Brazylia chce pokonać nędzę*, „Gazeta Wyborcza”, 8–9 stycznia 2011.
- Strategia Lizbońska*, UE 2000.
- Strategia zatrudniania*, OECD 1994.
- Summner C.W., *Employment At Will in the United States. The Divine Right of Employers*, 3U, Pa., Lab. & Empl., I.65 (2000).
- Sutherland E.H., *White Collar Crime*, Dryden, New York 1949.
- Sutherland E.H., *White Collar Criminology*, „American Sociological Review”, 1940.
- Szacka B., *Wprowadzenie do socjologii*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2003.
- Szarfenberg R., *Ubóstwo, wykluczenie, nierówność, dyskryminacja – problemy wymagające rozwiązań*, <http://rszarf.ips.uw.edu.pl/pdf/SWdodatek.pdf>.
- Szczepańska J., *Opinie na temat zasięgu biedy w Polsce*, CBOS, Warszawa 2007.
- Szczepański J., *Socjologia. Rozwój problematyki i metod*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1961.
- Sztompka P., *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2002.
- Sztompka P., *Trauma wielkiej zmiany. Społeczny koszt transformacji*, ISP PAN, Warszawa 2000.
- Świat w liczbach 2002*, Wydawnictwo Studio Emka, Warszawa 2002.
- Świątkiewicz W., *Uczestnictwo w kulturze*, [w:] *Encyklopedia socjologii*. Suplement, Oficyna Naukowa, Warszawa 2005.
- Świątkowski A.M., *Amerykański dylemat równouprawnienia*, PWN, Warszawa 1989.
- Świątkowski A.M., *Charter of Social Rights of the Council of Europe. Studies in Employment and Social Policy*, Kluwer Law International, 2007.
- Świątkowski A.M., *Europejska przestrzeń społeczna*, [w:] K. Gorlach, M. Niezgodą, Z. Serega, *Władza, naród, tożsamość. Studia dedykowane Profesorowi Hieronimowi Kubiakowi*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2004.
- Świątkowski A.M., *Karta Praw Społecznych Rady Europy*, C.H. Beck, Warszawa 2006.
- Świątkowski A.M., *Liberte, Egalite i Fraternite jako idee przewodnie wykorzystane przez Radę Europy w procesach tworzenia i stosowania standardów między-*

- narodowych w zakresie praw społecznych*, [w:] H. Machińska, *60 lat Rady Europy. Tworzenie i stosowanie standardów prawnych*, Oficyna Prawa Polskiego, Warszawa 2009.
- Świątkowski A.M., *Ochrona praw człowieka w świetle przepisów prawa pracy i zabezpieczenia społecznego*, [w:] „Każdy ma prawo do...”. *Referaty i wystąpienia zgłoszone na XVII Zjazd Katedr/Zakładów Prawa Pracy i Zabezpieczenia Społecznego, Kraków 7–9 maja 2009*, red. A.M. Świątkowski, C.H. Beck, Warszawa 2009.
- Świątkowski A.M., *The European Committee of Social Rights*, [w:] *Protecting Labour Rights as Human Rights: Present and Future of International Supervision*, International Labour Office, Geneva 2007.
- Świątkowski A.M., *Zrewidowana Europejska Karta Społeczna – perspektywy ratyfikacji*, „Monitor Prawa Pracy” 2006, nr 2.
- Tanner M.D., *The Poverty of Welfare: Helping Others in Civil Society*, Cato Institute, Washington 2003.
- Tarkowska E., *Dziedziczenie biedy i wychodzenie z biedy w rodzinach byłych pracowników PGR-ów*, [w:] *Ubóstwo i wykluczenia społeczne młodzieży*, red. E. Tarkowska, IPiSS, Warszawa 2007.
- Tarkowska E., *Style życia biednych rodzin w przeszłości i w teraźniejszości: charakterystyka badania*, [w:] *Zrozumieć biednego. O dawnej i obecnej biedzie w Polsce*, red. E. Tarkowska, Wyd. IFiS PAN, Warszawa 2000.
- Tarkowska E., *Ubóstwo dzieci w Polsce*, [w:] *Ubóstwo i wykluczenia społeczne w Polsce. Polski Raport Social Watch 2010*, red. R. Szarffenberg, Warszawa 2011.
- Tarkowska E., *Życie bez pracy*, [w:] *Solidarność; wydarzenie, konsekwencja, pamięć*, red. A. Sulek, Wyd. IFiS PAN, Warszawa 2006.
- The American Heritage of The English Language*, ed. W. Morris, Houghton Mifflin Company, Boston–Dallas–Geneva–Hopewell–Palo Alto 1979.
- The Crime Drop in America*, eds. A. Blumstein, J. Wallman, Cambridge University Press, 2000.
- The New Encyclopedia Britanica*, Vol. 12, Encyclopedia Britanica, Inc., Chicago 199.
- The Oxford Handbook of Criminology*, 2nd ed., eds. M. Maguire, R. Morgan, R. Reiner, Oxford University Press, 1997.
- The World Bank, *Can Targeted Assistance Help the Very Poor? From Evidence to Policy*, Note Series 2011, No. 7, Human Development Network 2011.
- The World Bank, *The MDGs after the Crisis*, Global Monitoring Report 2010, Washington 2010.
- The World Bank, *World Development Report 2001/2001: Attacking Poverty*, Oxford University Press, New York 2001.
- Toffler A., *Zmiana władzy*, Zys i S-ka Wydawnictwo, Poznań 2003.
- Townsend P., *Poverty in the United Kingdom. A Survey of Household Resources and Living Standards*, Allen Lane and Penguin Books, London 1979.

- U.S. Census Bureau, *Census 2000 PHC-T-15, General Demographic Characteristics*, <http://www.census.gov/population/www/cen2000/phc-t15.html>.
- U.S. Census Bureau, Current Population Survey. Detailed Poverty Tables: 2001. Tables 1, 10, 16a, 20, <http://ferret.bls.census.gov/macro/032002/pov/toc.htm>.
- U.S. Department of Labor. Bureau of Labor Statistics. Tables from *Employment and Earnings*, <http://www.bls.gov/cps/#annual>.
- Ubóstwo relatywne w Polsce latach 1998–2008, „Polityka Społeczna” 2010, nr 5–6.
- Uchiyama A., *A Study on Factors of Delinquency Among Primary School Children*, Report of the National Research Institute on Police Science, 1979, No. 20.
- UN, *The Millenium Development Goals. Report 2007*, New York 2007.
- UN, *The Millenium Development Goals. Report 2010*, New York 2010.
- Unger L., *Pieśń ku chale Mao*, „Gazeta Wyborcza”, 8 sierpnia 2011.
- United Nations Development Programme, *Human Development Report 2003*, Oxford University Press, New York 2003.
- Vandamme F., *The Revision of the European Social Charter*, „International Labour Review” 1994, No. 133.
- Vold G.B., Bernard T.J., *Theoretical Criminology*, 3rd ed., Oxford University Press, New York–Oxford 1986.
- Wacquant L., *Ghettos and Anti-Ghettos: The Anatomy of New Urban Poverty*, „Thesis Eleven” 2008, Vol. 94, s. 113–118.
- Wacquant L., *Relocating Gentrification: The Working Class Science and the State in Recent Urban Research*, „International Journal of Urban and Regional Research” 2008, Vol. 32.1, s. 198–205.
- Wacquant L., *Urban Outcasts*, Polity Press, Malden 2008.
- Wacquant L., *Panishing the Poor: The Neoliberal Government of Social Insecurity*, A John Hope Franklin Center Book, 2009.
- Warzywoda-Kruszyńska W., *(Żyć) Na marginesie wielkiego miasta*, IS UŁ, Łódź 1999, 2001.
- Warzywoda-Kruszyńska W., „Oswajanie”, *biedy w trzech pokoleniach łodzian*, [w:] *Polska, gospodarka, Społeczeństwo. Studia i szkice socjologiczne dedykowane profesor Jolancie Kulpińskiej*, red. K. Doktor, K. Konecki, W. Warzywoda-Kruszyńska, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2003, s. 153–165.
- Warzywoda-Kruszyńska W., Grotowska-Leder J., *Wielkomięjska bieda w okresie transformacji (zasilkobiorcy pomocy społecznej)*, IS UŁ, Łódź 1996.
- Warzywoda-Kruszyńska W., *Tacy sami a sciana między nami*, „Gazeta Wyborcza”, 9 wrzesień 2010 r., <http://wyborcza.pl/1.76842.8349260.Bieda-sie-poglembia-Tacy-sami-a-sciana-miedzy-nami.html?as=3&startsz=x>.
- Weitzman L.J., *The Economic Consequence of Divorce Are Still Unequal*, „American Sociological Review”, June 1966, Vol. 61, No. 3.

- Welfare: A Documentary History of U. S. Policy and Politics*, eds. G. Mink, R. Solinger, New York University Press, New York 2003.
- Whybrow P.C., *American mania. Ciagle więcej, ale nigdy dość*, Wydawnictwo ter-Media, Poznań 2006.
- Widacki J., *The Spots on the Rising Sun. Essays on Japanese Crime and Punishment*, Wydawnictwo KUL, Lublin 1998.
- Wielka Encyklopedia Powszechna*, t. 17, Wydawnictwo PWN, Warszawa 2003.
- Wikström P.-O., *Question of Perception and Reality*, „British Journal of Sociology” 2009, Vol. 60, Issue 1 (56–63).
- Wiles P., *Disadvantage, Disorder and Diversity*, „British Journal of Sociology” 2009, Vol. 60, Issue 1 (75–81).
- Wilson J.Q., Kelling G.L., *Broken Windows: The Police and Neighbourhood Safety*, <http://www.manhattan-institute.org/pdf/-atlantic-monthly-broken-windows.pdf>.
- Woodward G.C., *Korupcja dyskursu politycznego; jej cztery odmiany*, [w:] *Władza i społeczeństwo*, t. 2, wybór i oprac. J. Szczupaczyński, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 1998.
- Wódz K., Łęcki K., *Nowe i stare ubóstwo na Górnym Śląsku (Ubóstwo w rejonie pogranicza kulturowego)*, „Kultura i Społeczeństwo” 1998, nr 2.
- Wójcik P., *Z rodowodu socjalistycznej polityki społecznej. Koncepcje i poglądy Stanisława Rychlińskiego*, KiW, Warszawa 1976.
- Wóycicka I., *Wydatki socjalne w latach 2000–2020*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Warszawa 2003.
- Wrzeński J., *Wiedza prowadząca do działania*, „Kultura i Społeczeństwo” 2010, nr 3.
- Wyjaśnienia Dotyczące Karty Prawa Podstawowych (2007/C 303/02)*, Dz.U., 2009, Nr 203, poz. 1569.
- Zagórski K., Gorzelak G., Jałowicki B., *Zróżnicowania warunków życia. Polskie rodziny i społeczności lokalne*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2009.
- Zawadzki B., Lazarsfeld P., *Psychologiczne konsekwencje bezrobocia*, „Kultura i Społeczeństwo” 1993, nr 2.
- Ziegmayer V., *Państwo socjalne w Niemczech: zmiana systemu?*, [w:] *Państwa socjalne w Europie. Historia – Rozwój – Perspektywy*, red. K. Kraus, T. Geisen, K. Piątek, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2005.
- Zrozumieć biednego. O dawnej i obecnej biedzie w Polsce*, red. E. Tarkowska, Wyd. IFiS PAN, Warszawa 2000.
- Žižek S., *Od tragedii do farsy*, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa 2011.
- Żukowski M., *Unijna strategia integracji społecznej*, „Polityka Społeczna” 2010, nr 9.

- Żukowski M., *Wpływ Unii Europejskiej na politykę społeczną państw członkowskich*, [w:] *Polityka społeczna w procesie integracji europejskiej. Przegląd problemów*, red. A. Rączaszek, W. Koczur, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Karola Adamieckiego w Katowicach, Katowice 2009.
- Życie po zmianie. Warunki życia i satysfakcje Polaków*, red. K. Zagórski, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2009.
- Życ i pracować w enklawie biedy*, red. W. Warzywoda-Kruszyńska, IS UŁ, Łódź 1998, 2001.

Netografia

- <http://www.stat.gov.pl/opracowania.zbiorcze/mały..rocznik..sat/2006/index.htm>.
- <http://2010againstopoverty.europa.eu>.
- <http://pl.Wikipedia.org/Wiki/GustavoGuti%C3%A9rez>.
- http://pl.wikipedia.org/wiki/Minimum_egzystencji.
- <http://quickfacts.census.gov/qfd/index.html>.
- <http://www.2010againstopoverty.eu>.
- <http://www.bea.doc.gov>.
- www.przeciw-ubóstwu.brpo.